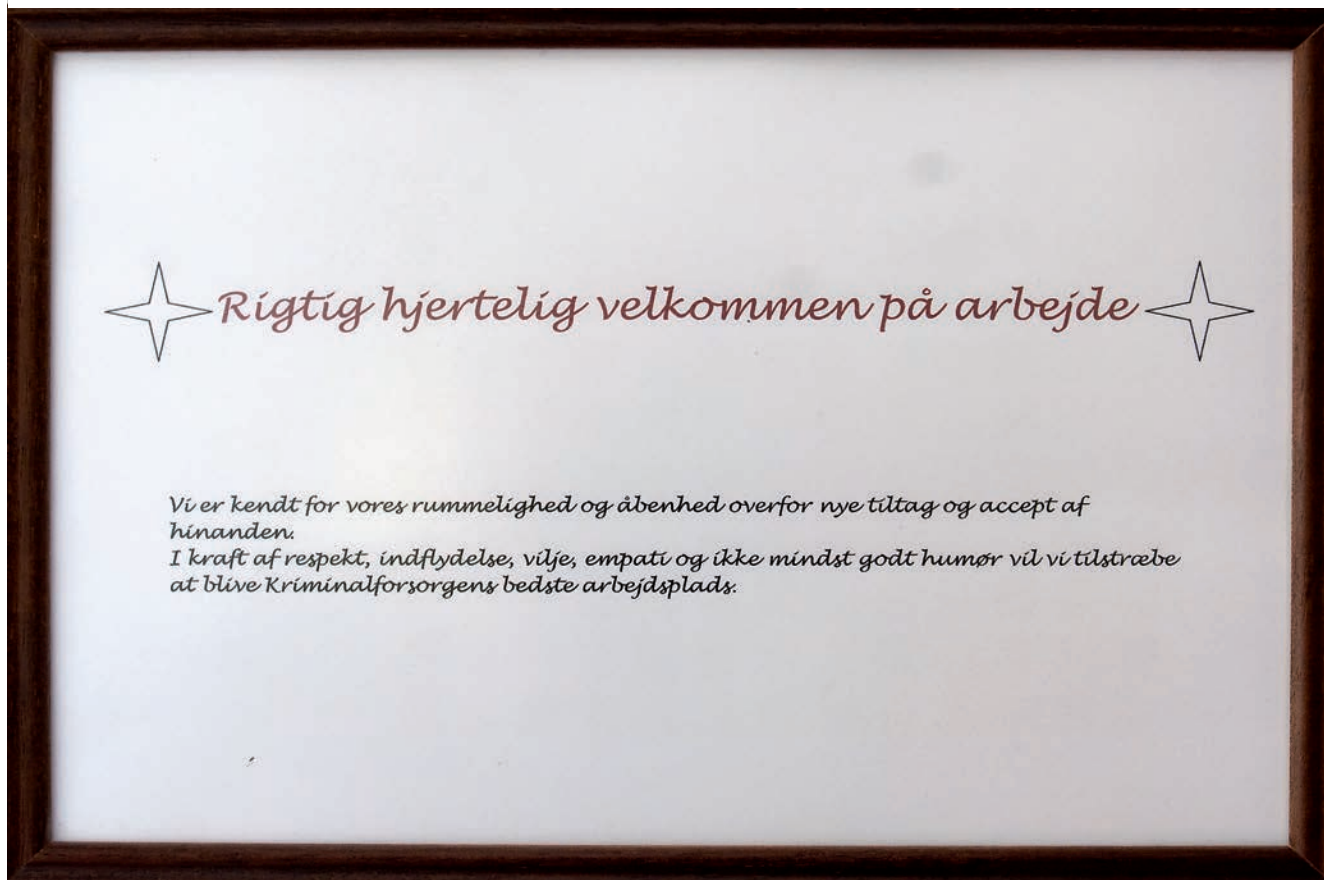

Roskilde

Da Roskildes første rådhus – omtalt som *prætorium civitatis* i Roskildes første stadsret i 1268 – brændte i 1731 med samtlige arkiver, véd vi ikke meget om byens første fængsel, som i øvrigt ikke var byens eneste, idet der også var et fangehul på kongens borg Haraldsborg uden for byen. Dette dukker op i en speget sag fra 1475, hvor en vis Mattis Lercke, mistænkt for at have stjålet to stude, lagdes i stok og jern på

Haraldsborg og kort efter på Sømme herredsting dømtes til galgen og blev hængt og begravet i uindviet jord trods appel til landstinget. Senere dømte kongens retterting, hvor Christian den Første var til stede, herredsfogden og domsmændene til skrifte og faste samt diverse bøder, ligesom herredsfogden skulle påse, at den hængtes lig begravedes i indviet jord.

Arresthusets vision for arbejdet er slået op på væggen.

*Dobbeltcelle, der er lidt større end en almindelig celle.
2-, 3- og 4-mandsceller er i vid udstrækning nedlagt i de senere år, men det er ikke svært at finde indsatte,
der vil bo på de »dobbeltpinde«, der endnu findes i en del arresthuse.*

Byens fængsel lå i Roskilde som andetsteds i rådhusets kælder. Fængsel anvendtes ikke som straf, men som opbevaring inden legemlig straf, muligt henrettelse, som ved byens mest celebre fange, tidligere byfoged Marckus Madtsen, der i 1639 halshugedes for et drab, han muligt var uskyldig i. Christian den Fjerde afsagde den endelige dom, og undervejs blev to unge piger, der som øjenvidner støttede den anklagede, afviste som interesserede, den ene som hans steddatter, den anden på grund af mindreårighed. I 1628 raserede morderen Jesper fængslet, da han brød ud; han blev fanget og henrettet, fængslet måtte genopbygges bl.a. ved isætning af nye jernankre, og endelig fik natmanden 6 daler for at rengøre fængslet, hvilket ikke var sket »i rumb tid«.

Efter branden 1731 byggedes det nye rådhus sammen med den tidligere kirke Skt. Laurentius' stadig stående tårn. Fra Roskilde Avis' beskrivelse 29. oktober 1839 kender vi fængselsforholdene umiddelbart

inden dette rådhus' ombygning: Nederst i tårnet var det »sorte hul«, mørkt og usundt, uden frisk luft og opvarmning, sovestedet en dyng muggent halm, hvor fangerne, vel mest i ældre tid, sad med jernbøjler om hænder, fødder, halsen og livet. Over hullet var der endnu en stor arrest. I selve rådhusbygningen var også indrettet et par arrester og skabt nogle brædeaflukker på loftet og over tårnhvælvingen. Af en indstilling om ombygning af rådhuset i 1838 fremgår, at arresternes miserable tilstand var den væsentligste begrundelse for ombygningen. Det virkede vel også ansporende, at stænderforsamlingen netop i Roskilde samme år besluttedes at indstille til Kongen, at samtlige varetægtsarresters tilstand undersøgte, og at de eventuelt istandsattes.

Herefter besluttedes at ombygge rådhuset. I første omgang moderniseredes de tre arrester i tårnet, og mon ikke det sorte hul forsvandt ved denne lejlighed. Derefter ombyggedes selve rådhuset særlig ved

ROSKILDE

påbygning af en ekstra etage i højden, hvori indrettedes 8 rummelige og »sikre« arrester, adskilte ved mure og tømmer. Sparsommeligt opvarmedes i første omgang kun den ene cellegang ved kakkelovn, indtil man havde samlet erfaringer om, hvordan det virkede.

Historien gentager sig. Også disse arrester var utilstrækkelige, særlig da de ud over Roskilde by skulle betjene Lejre Herred og Ramsø-Thune Herred. Foranlediget af Justitsministeriet nedsattes et udvalg til planlægning af et ting- og arresthus for alle tre jurisdiktioner. Nok nøjedes man med en fælles retsal, men arresten var stor nok, 16 enkeltceller, 3 tremandsceller og 4 arrestgårde. Det statelige hus kaldes blandt andre arrester »Slottet«. Arkitekten var *Vilhelm Petersen*, indtil 1874 bygningsinspektør i København,

hvor han havde opført bygningerne omkring Søtorvet samt Videnskabernes Selskabs bygning. 1878 kunne huset indvies. Domprovst, dr. theol. Gudes lidt mistrøstige tale er bevaret. Han troede ikke på, at dom og indespærring forbedrede mange, men fortsatte: »Ikke desto mindre vedbliver den dømmende Myndighed, usvækket, sig selv lig, at udføre sin Gjerning overensstemmende med Loven, hvad enten Overtræderne blive forbedrede derved eller ikke; thi den har en høiere Bestemmelse end den at forbedre de Onde, den vil fremfor Alt hævde Lovens Majestæt.«

Allerede den første dag indsattes tre fanger, der senere afleveredes til straffeanstalten Vridsløselille eller tvangsarbejdsanstalten. Anders Nielsen har fremdraget en del typiske sager. En senere tid bliver

Facade mod sydøst med den tidligere arrestforvarerbolig og arresten til venstre.

slået af den ofte meget lange varetægt inden en meget kort straf, f.eks. en sag fra 1882 med 75 dages varetægt efterfulgt af dom på vand og brød i 4 × 5 dage.

Den berømteste fange må være *Carl Theodor Ibsen* (1820-1901), som i 1868 var blevet ansat som amtsrådssekretær, idet ansættelsesmyndigheden overså, at han kun fremlagde anbefalinger for sin karriere siden 1851, og derfor ikke blev bekendt med, at han i 1840 af Højesteret var dømt til at have hånd og ære forbrudt for falsk, tyveri, bedrageri og hasardspil, hvilken straf af kongen var formildet til 4 års tugthus. Han begyndte straks at låne af kassen og fik to håndsrækninger af skæbnen, først ved at blive bestyrer af den aldrig reviderede skolefond og derefter ved, at *J.C. baron Bille-Brahe* blev stiftamtmand, idet den alt for travlt optagne baron var vant til at stole på dygti-

Cellegangen må også tages i brug til tøjtørring.

De indsatte vasker selv deres eget tøj.

I baggrunden personalets rygekabine. Mens de indsatte må ryge på deres egen celle, er personalets kontorer røgfri.

ge og pålidelige underordnede. Ibsen kunne let overtale sin chef til at optage lån til supplerende af amtsrådets påstået utilstrækkelige kassebeholdning og stak derefter pengene i egen lomme. Da baronen fratrådte i 1889 på grund af alder og hyldedes på Hotel Prindsen bl.a. af Ibsen med tak for de lykkeligste år i hans liv, svarede han, at han altid ville mindes Ibsen. Det kom baronen unægtelig til. Inden den nye stiftamtmands tiltræden flygtede Ibsen, men anholdtes i Gøteborg, inden han kunne gå ombord i en emigrantdamper. Han tilstod straks bedrageri for 245.000 kr. og idømtes efter 477 dages fængsling forbedringshusarbejde i 3 år i Horsens straffeanstalt. Dagen efter det afgørende forhør tog baronen konsekvensen af sin egen skødesløse godtroenhed og indbetalte af sine egne midler de 193.000 kr., som Ibsen havde hævet på hans navn. *Noblesse oblige!* Ibsen afsonede sin straf og døde senere på fattiggården.

De løbende inspektioner af arresthuset viser den rolige udvikling og de små og store nyttige forbedringer. Civil- og kriminaldommerkontorernes indflytning i tinghuset i 1920 medførte en større ombygning og herunder inddragning af arrestforvarerboligen, men en ny bolig opførtes i forlængelse af arrestens sydgavl; i soveværelset, nærmest arresten, bores et kighul, hvorigennem arrestforvareren om natten kunne observere hele arrestgangen. Engang i 1920'erne overdækkedes et hjørne i de fire fangegårde med halvtag, for at fangerne under gårdtur kunne søge ly i regnvej, og samtidig anbragtes træsenge i seks af enecellerne i stedet for de gamle hængekøjer.

Antallet fangedage, af Anders Nielsen gengivet for hvert 10. år, gør et ordentligt hop under Første Verdenskrig, 9299 i 1917 mod 4175 i 1907, hvilket skyldtes, at ikke blot var Roskilde blevet garnisonsby i 1913, men under krigen besattes en fremskudt feltbefæstning i den såkaldte Tunestilling, og en stor garnison medfører uvægerligt småforseelser og dertil hørende straffe. Fra 5534 dage i 1937 kom et nyt spring til 13.383 i 1947 på grund af de meget lange fængslinger under retsopgøret, hvor af de 88 ekstraordinære sager hele syv endte med dødsdom og

*Besøgende og indsatte skal gennem en metaldetektorkarm før og efter besøg.
En lignende karm står på første sal ved husets adgang til retten.*

adskillige med livstids fængsel. Ud over overbelastningen – 13.383 divideret med 365 giver et gennemsnitstal på 36,7 mod en kapacitet på 23 – havde arresten en midlertidig afdeling på Skt. Jørgensbjerg.

I årsberetningerne fra 1953 og fremefter omtales til stadighed ønsket om modernisering, og i 1961 lykkes det endelig at få nye og større cellevinduer, ny gulvbelægning og vand, naturligvis koldt vand, indlagt i cellerne. Overbelægning begynder at blive dagens orden, fangedagetallet ligger nu fast omkring 8-9.000 pr. år, og kredslægen påtaler gentagne gange forholdet. 1975 betegner amtslægen arresten som ganske hyggelig, men også som nedslidt og med gammeldags toiletforhold – kun to toiletter til fangerne, og det var særlig galt, når der var kvindelige indsatte – og intet varmt vand i cellerne. Et håb om bedre plads tændtes, da Roskilde amt i 1976 flyttede ud af tinghuset, som nu stod tomt bortset fra to retssale, men den

ønskelige ombygning og kapacitetsudvidelse udeblev. Både i 1994 og i 2003 klagede arrestforvarer Karsten Sivgaard over en belægning på 100 %, d.v.s. konstant fuld belægning, og frygtede, at det ville blive nødvendigt at anbringe to i hver celle, selvom det var en uholdbar løsning. Bødefaçonere var man selvfølgelig holdt op med at indkalde. Han mente, at 40-50 pladser var nødvendige ved bygning af et nyt arresthus eller tilbygning til den gamle. I 2009 var kapaciteten fortsat 25 som i 1878 og den gennemsnitlige belægning 99,3, rigets næststørste. En kapacitetsudvidelse trænger sig stadig mere på.

Spredte, til tider dramatiske undvigelser kom til offentlighedens kundskab. Flovest for arresten en episode i 1997, hvor en ung tyrk – selv hævdede han 17 år, men det var nok løgn – der havde dræbt sin svoger med 16 knivstik og truedes med den dræbtes families blodhævn, i første omgang var lykkelig for

Alle arresthuse er udstyret med moderne brandmeldere og brandslukningsredskaber, men en gammel kobberbrandslukker er en dekorativ detalje i et gammelt hus.

at blive anholdt og fængslet, men derefter fortrød og flygtede blot ved at slå på dørene til hegnet, hvis nyligt udskiftede låse var alt for svage. Næsten tragikomisk i 1988, da en finne, der slap ud efter at have slået en fængselsbetjent ned, overså, at der var en meters højdeforskel mellem græsplænen og fortovet, tabte balancen og ramlede lige ind i en patrul-

jevogns dør, og så var den flugt slut. Mest uhyggeligt i 1989, da en meget virksom røver – 13 væbnede røverier og 8 forsøg – havde indsmuglet en skarp-ladt pistol til brug under transport til Aalborg arrest, men fremskyndede flugtforsøget, da hans celle ransagedes; han tog en vagtmester som gidsel og skød en kriminalbetjent i fingeren, inden han overmandedes. Ved nævningeting idømtes han fængsel i 12 år, da retten med rette antog særlig skærpende omstændigheder.

Dagligdagen i arresten kunne også være afslappet. Da den berygtede Jørn Nielsen («Jønke») i 1990 anbragtes midlertidigt i Roskilde arrest, blev det ikke forbudt ham at bære rygmærker, modsat under hans ophold i Nyborg Statsfængsel. Arrestforvareren begrundede det med, at der er mindre samkvem og dermed mindre påvirkningsrisiko i en arrest end i et stort statsfængsel. På den sidste dag i 1999 kaldte en fange, der idømt otte års fængsel afventede overførsel til afsoning, tiden i arresten et højskoleophold og sagde, at han havde det »pissegodt« og ikke var blevet straffet urimelig hårdt, snarere tværtimod. En fængselsbetjent kaldte forholdene fredelige og ren ferie sammenlignet med Vridsløselille, hvor han tidligere havde gjort tjeneste. Betjenten med ansvar for fangearbejdet – prismærkning af penalhuse, korkpropper af Holmegaard-glas og, meget pædagogisk, tyverialarmer – konkluderede, at lediggang var rod til alt ondt.